

2. HET MENSBEELD ALS LEIDBEELD VOOR DE OPLEIDER

2.1 De mens gekarakteriseerd

Essentieel en beslissend voor het inrichten van een proces van opleiden en leren is de opvatting omtrent wat een mens is en hoe die mens zich ontwikkelt, zich iets lerend eigen maakt. Waarom is dit zo essentieel? Het hele gebeuren van opleiden en leren is een gebeuren dat feitelijk in het onzichtbare tussen en in mensen plaatsvindt.

We kunnen met onze (fysieke) zintuigen niet precies waarnemen wat er gebeurt, d.w.z. we kunnen uiterlijke handelingen waarnemen, we zien en horen de opleider iets zeggen of doen en de lerende daarop reageren, maar het blijft moeilijk waarneembaar wat de blijvende effecten van dat zeggen of doen bij de ander werkelijk zijn. Dit komt omdat in het sociale zich de processen onzichtbaar in de tijd en boven de tijd voltrekken.

Sommige sociale wetenschappers beschrijven dit gebeuren tussen mensen als **ruil**, nl. "in ieder tussenmenselijk gebeuren is uiteindelijk sprake van een ruilhandeling. In het huwelijk, in een opleidingssituatie, altijd is er sprake van ruil".

In zekere zin is hier iets voor te zeggen in zoverre het gaat om het ontstaan van menselijke waarden als resultaat van het tussenmenselijk verkeer.

Alleen in het economisch handelen tussen mensen vindt door ruil waardeschepping plaats, nl. iets wat eerst voor beiden geen betekenis had, omdat het niet beantwoordde aan een eigen behoefte, komt door ruil tot betekenis, tot waarde voor beiden. Langs deze weg krijgen de dingen hun waarde.

Het proces van waardeschepping is specifiek voor de mens. In het scheppen is de mogelijkheid gegeven dat de mens als deel van de mensheid zich onderscheidt van andere mensen en ook dat de mensenwereld zich onderscheidt van andere werelden zoals de minerale, de plantaardige en de dierlijke wereld. Bij deze drie werelden is uitsluitend sprake van de geschapen soort en niet van de scheppende enkeling.

De mens is soortgenoot van andere mensen maar daarnaast is ieder mens een uniek wezen dat zich ook kwalitatief door zijn handelen onderscheidt van zijn "soortgenoten".

Ieder mens vormt in die zin een eigen wereld. Ieder mens vormt een unieke wereld. Dat is fundamenteel voor leren, nl. dat ieder mens een wereld op zich zelf is die losstaat van de soort.

Bij de soort gaat het om de allesoverheersende gemeenschappelijke kenmerken; de enkelingen zijn slechts exemplaren van de soort. Ieder mens vormt echter een wereld op zich zelf. **Het is de mens als unieke mens en niet als soort mens die wij als uitgangspunt hebben genomen.**

Dit maakt het noodzakelijk het proces van opleiden te betrekken op de unieke mens waarbinnen zich het leren afspeelt.

Dit uitgangspunt zet ons direct voor een fundamenteel probleem, nl. dat er een scheiding bestaat tussen iedere individuele mens en de hem omringende wereld. Vanuit de individuele mens gezien is er sprake van twee werelden: de mens en de hem omringende wereld. We noemen deze beide werelden hier de "**binnenwereld**" en de "**buitenwereld**".

De binnenwereld: de mens is op zich zelf gesteld. Als een individueel unieke mens beleeft hij zich opgesloten binnen grenzen van mogelijkheden/vermogens en onmogelijkheden en hij vindt zich voor het probleem gesteld hoe deze grenzen te overschrijden, hoe zijn eigen grenzen te verleggen.

De buitenwereld: deze wereld is samengesteld uit al hetgeen niet tot de binnenwereld behoort. Deze buitenwereld is een voortdurend wisselende constellatie, een permanent veranderende situatie. In feite is alles in de buitenwereld in een voortdurend proces van verschijnen en verdwijnen.

Waar het om draait bij opleiden en leren, is "het scheppen van een toestand waarin de binnenwereld en de buitenwereld door het individuele menselijke ik in wisselwerking met elkaar gebracht worden".

2.2 Samenhang van binnen- en buitenwereld

Het is mogelijk de mens te beschrijven als "soort". Alles kan dan in algemene termen worden aangeduid, zoals b.v. de mens eet, slaapt, bedrijft de liefde, vecht, heeft een neus, benen en oren, gaat naar school, werkt, enz. We komen zo tot een oneindig aantal begrippen uitgedrukt in woorden die op "de mens" van toepassing zijn. De mens wordt daarmee tot massamens, inwisselbaar, genummerd.

Het is ook mogelijk de mens te beschrijven vanuit "ik". Alles kan dan uniek worden geduid, namelijk verbonden met dit unieke ik. Ik loop, slaap, vrij, eet, heb een neus, een eigen gelaat, een eigen loop, een eigen smaak, enz. in ongelooflijk veel nuances wordt het eigen individuele ik uitdrukbaar.

De mens is enerzijds onderhevig aan de soort, anderzijds onttrekt de mens zich daaraan en is een eigen individuele identiteit.

De "soort" mens wordt gekarakteriseerd als een mens die is samengesteld uit delen.

De individuele ik-mens is uitdrukking van de mens die al die delen integreert en zich daarin als totale compositie manifesteert. Het is de unieke mens die zich door al zijn delen steeds weer als totaliteit uitdrukt.

De soort mens

Allereerst is de mens een fysieke verschijning, hij of zij draagt een lichaam. Dit lichaam is als soort lichaam te beschrijven, b.v. als stoffelijke componenten (b.v. % water, enz.), of als samengestelde delen (b.v. hoofd, hart, armen, lever). Het lichaam kan ook in haar totaalvorm (gestalte van het lichaam) worden beschreven.

Daarnaast is de mens een psychische verschijning, d.w.z. de mens drukt zich uit in woord, gebaren, staat in communicatie met zijn omgeving, handelt, reageert. Ook dit psychische wordt wel als soort psyche beschreven, nl. als algemeen instinctief gedrag (aard van de handeling) of als gewoontemechanismen (b.v. complexen, modellen) hetzij als boven-persoonlijke algemene zielekwaliteiten (liefde, haat, angst). Ook kan de psyche beschreven worden in haar "gestalte". Ook is de mens een ik-wezen en ook dit "ik" wordt wel als soort ik beschreven, nl. als som van de kenmerken (het totaal van fysieke kwaliteiten en psychische kwaliteiten).

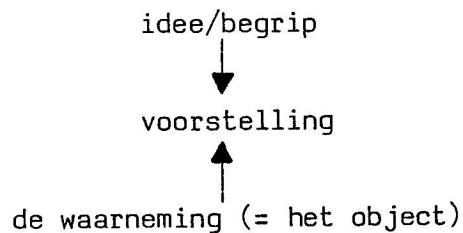
De ik-mens

Er zijn drie manieren waarop de mens als "ik" in communicatie treedt met de hem omringende wereld. De mens is denkend in communicatie met de wereld, de mens is voelend en oordelend in communicatie met de wereld, de mens is handelend bezig met de wereld, grijpt in de wereld om hem heen in.

De mens is denkend in communicatie met de wereld

De mens is een denkend wezen. Hij bezit het vermogen zich voorstellingen te vormen. Die voorstellingen vormt de mens zich uit ideeën en begrippen betrokken op ervaringen en waarnemingen. Waarneming en begrip verenigen zich en worden tot voorstellingen. De ideeën/begrippen zijn het niet materiële onzichtbare deel van de objecten, zonder een begrip kan ik de objecten niet kennen.

Dus:

Met het denken overbruggt het ik dus de kloof tussen enerzijds het begrip dat zich in mij ontwikkelt en de waarneming buiten mij die gebonden is aan de objecten in de mij omringende wereld.

In het proces van opleiden en leren gaat het er niet om kant en klare voorstellingen over te dragen van opleider naar lerenden, maar het gaat erom dat de lerenden door een proces gaan waarin zij zich zelf en de omringende werkelijkheid gaan zien.

De mens is voelend en oordelend in communicatie met zijn omgeving

De mens is een voelend wezen. Hij kent gevoelens van sympathie of antipathie, van aantrekking of van afstoting. Die gevoelens uiteten zich in oordelen over de wereld.

De kwaliteit van het oordeel hangt af van het feit of de mens een gelouterd gevoelsleven ontwikkeld heeft. Gevoelens leiden in mij een eigen leven, ze komen en gaan. Ik kan het gevoelsleven scholen en verfijnen. Gevoelens kunnen op den duur levenskwaliteiten worden die niet meer zozeer gebonden zijn aan mijn lichamelijk functioneren, maar die verbonden zijn met mijn eigen geestelijke ik.

In het proces van opleiden en leren gaat het erom gevoelens te scholen tot waarnemingsinstrumenten van eigen oordeelsvorming.

De mens is handelend bezig met de wereld

De mens is een willend en handelend wezen. De mens heeft impulsen tot handelen, hij grijpt in in de wereld. Hij verandert de wereld. De impuls tot handelen ontstaat doordat de wereld dat van ons vraagt.

Iedere situatie waarin wij verkeren verbergt zijn eigen behoefte. De mens kan die waarnemen en kan daarin handelend voorzien. De wereld waarin de mens leeft doet voortdurend een appèl op hem die wereld te onderhouden en ook te veranderen, te ontwikkelen. Ontegenzeggelijk heeft de mens zo uit de hem gegeven natuurwereld een eigen wereld gebouwd. De bouwwerken van dit ingrijpen staan om de mens heen.

De brug tussen mens en wereld wordt geslagen wanneer de handeling van de mens beantwoordt aan de noden van de situatie. De situatie wordt daarmee vervuld, d.w.z. wordt tot voltooiing gebracht. Het handelen van de mens is hiervoor nodig. Veel menselijk handelen leidt niet tot voltooiing maar leidt tot chaos omdat het voorbij gaat aan de noden van de situatie en gebaseerd is op egoïsme.

In het proces van opleiden en leren gaat het erom het eigen handelen af te stemmen op de noden van de situatie.

2.3 De mens in ontwikkeling

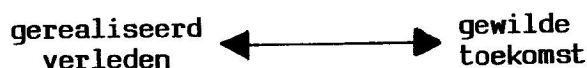
Wanneer wij nu "de unieke mens" zien als ons uitgangspunt voor iedere verdere verhandeling, dan zien wij die mens in het bijzonder als een wezen dat zich ontwikkelt op weg naar zijn voltooiing d.w.z. als een wezen dat zich uiteindelijk als eigen ik verwerkelijkt.

Menselijke ontwikkeling voltrekt zich tussen polen in een spanningsveld.

2.3.1 Menselijke ontwikkeling voltrekt zich in het spanningsveld tussen verleden en toekomst

Het menselijk leven is een proces van worden en sterven, van komen en vergaan. Ieder levensmoment staat tussen verleden en toekomst. De menselijke ontwikkeling voltrekt zich tussen verleden en toekomst. Het individuele menselijk leven toont zich in de menselijke **biografie**. Verleden in de biografie wil zeggen, alles wat in dit leven heeft plaatsgevonden en wat zich nu in mij bewust of onbewust uitgewerkt heeft. Het hele verleden zit in mij, het vormt de verschijning zoals ik nu ben. Toekomst wil zeggen, alles wat op mij af zal komen en wat ik zal gaan doen, wat nog niet is maar wat er zal

zijn, opdat ik mijn zelfverwerkelijking kan realiseren. ook die toekomst zit aan mij vast, namelijk zij vormt mijn lot. Het eigen ik is op weg naar zelfverwerkelijking. De wegen waarlangs die zelfverwerkelijking zal gaan zijn onbekend, maar de verwerkelijking voltrekt zich in mij.

De menselijke ontwikkeling voltrekt zich in het spanningsveld tussen binnen en buiten

Ik bevind mij ieder moment in situaties, voortdurend en aaneengeschaakeld voltrekken situaties zich aan mij. In die situaties ervaar ik, zoals reeds eerder aangeduid, de afstand tussen mij zelf en de wereld tegenover mij. Die afstand wordt overbrugd wanneer ik inga op wat die situatie van mij vraagt. Je zou kunnen zeggen dat iedere situatie waarin ik mij bevind, potentieel, een vraag inhoudt die op dit moment voor mijn ontwikkeling van belang is.

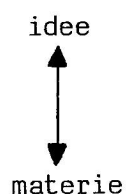
Situaties worden gekarakteriseerd door 1) een ruimtelijke dimensie d.w.z. de ruimte waarin ik mij bevind, de mensen die daarin zijn en 2) een tijdsdimensie, d.w.z. er speelt zich een gebeuren af waarin ik betrokken ben. De situatie doet een appèl aan mijn vermogens. Ik handel in de situatie vanuit mijn vermogens. Situaties zijn niet abstract maar zeer concreet. De situatie is niet los van mij gegeven, zij wordt steeds door mij beïnvloed, nl. door mij waargenomen of door mij veranderd. Ik zoek situaties op waarin ik mij zelf kan realiseren. Lukt mij dit niet, dan blijft mijn lot onvervuld, mijn ik ongerealiseerd.

De menselijke ontwikkeling voltrekt zich in het spanningsveld tussen idee en materie

We leven als mens in een zichtbare, tastbare en materiële wereld. Deze stoffelijke wereld kunnen wij door onze zintuigen ervaren. Ook leven wij als mens in een wereld van ideeën die wij met ons denken pakken en waarnemen.

Achter alle verschijningsvormen die zich voordoen in het leven, achter alle materiële werkelijkheden van

het moment, gaan essenties schuil. Zo ook vertoont ieder menselijk wezen zich in een fysieke vorm, maar erachter zit het menselijk ik. De mens die zich zelf wil leren kennen, vormt zich uit de talloze ervaringen en waarnemingen, die hij in zijn leven doormaakt omtrent wie hij is. Daarin ligt ook de menselijke vrijheid, nl. dat hij zich met zijn denken een idee kan vormen omtrent wie hij is en tot zinbeleving kan komen in zijn handelen in de wereld.

De mens in ontwikkeling is de mens die staat in polariteiten. Ieder moment staat de mens in polariteiten, hij drukt er zich in uit.

De menselijke biografie is er een waarin de mens, in toenemende mate zelf vorm geeft aan zijn leven door het op elkaar betrekken van de polen.

In het begin van zijn leven leeft de mens grotendeels onbewust. De mens wordt dan geleid door zijn erfelijke aanleg en zijn omringend milieu. Deze twee beïnvloeden sterk de inhoud van de polen. De mens daartussen ontwikkelt zich aan deze inhouden, staat in de spanning daartussen. Dat stuurt in belangrijke mate de pedagogisch aanpak van het kind in ontwikkeling.

Na het volwassen worden wordt de mens zelf stuurman van dit proces.

De mens komt in zijn levensontwikkeling steeds zelfstandiger en individueler te staan binnen de polariteiten. **Hij wordt daarmee zelf vormgever van zijn eigen leven en lot.**